

CZU: 81`42:82-92

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.7473061>

TRĂSĂTURI DE BAZĂ ALE DISCURSULUI PAMFLETAR

Ana FERAFONTOV

Universitatea de Stat din Moldova

Pamfletul se caracterizează printr-o serie de trăsături care îl individualizează în raport cu alte specii publicistice. În ceea ce privește forma, menționăm brevilocvența – pamfletul este o scriere concisă. Pamfletul abordează subiecte de actualitate, în special din sfera social-politică, și se caracterizează prin adaptabilitate continuă: pamfletarii caută în permanență să-și adapteze discursul în funcție de subiectele tratate, de schimbările sociale și de evoluția limbajului. Totodată, trebuie subliniat și caracterul unilateral al expunerii pamfletarului, întrucât realitatea este prezentată doar dintr-o perspectivă, așa cum o vede pamfletarul. De asemenea, pamfletul se caracterizează prin umor, prin latura retorică a discursului, prin onestitate. În ceea ce privește limbajul propriu-zis al pamfletului, menționăm că acesta se caracterizează prin expresivitate sporită, violență și printr-un grad înalt al creativității. Totalitatea trăsăturilor pamfletului contribuie la crearea tonalității pamfletare și la construcția unei stilistici inconfundabile.

Cuvinte-cheie: pamflet, trăsături, originalitate, expresivitate, violență verbală, creativitate.

BASIC CHARACTERISTICS OF PAMPHLET DISCOURSE

The pamphlet is characterized by a series of features that individualize it in relation to other publishing species. In terms of form, we mention breviloquence – the pamphlet is a concise writing. The pamphlet addresses current topics, especially from the socio-political sphere, and is characterized by continuous adaptability: the pamphleteers constantly seek to adapt their discourse according to the topics covered, social changes and the evolution of language. At the same time, the one-sided nature of the pamphleteer's exposition must be emphasized, since reality is presented only from one perspective, as the pamphleteer sees it. Also, the pamphlet is characterized by humor, by the rhetorical side of the speech, by honesty. As for the actual language of the pamphlet, we note that it is characterized by increased expressiveness, violence and a high degree of creativity. All of the features of the pamphlet contribute to the creation of the pamphlet tone and the construction of an unmistakable style.

Keywords: pamphlet, characteristics, originality, expressiveness, verbal violence, creativity.

Discursul pamfletar se caracterizează printr-o serie de trăsături care îl individualizează în raport cu alte tipuri de discurs publicistic, conferindu-i o tonalitate specifică.

Întâi de toate, trebuie să menționăm că pamfletul nu are o formă precisă. Majoritatea definițiilor subliniază *brevilocvența* acestei specii: „un gând formulat scurt și concis”, „o scriere din puține pagini, doar o pagină sau două” [1], „gen scurt” al literaturii [2 p.8], „dimensiunile în general restrânse” [3, p.326], „Referitor la forma pamfletului, o singură remarcă: concizia sa” [4, p.94]. De obicei, pamfletele sunt scurte, dar există și pamflete de proporții, foarte puține la număr, cum ar fi *Cimitirul Buna-Vestire* de T.Arghezi (200 de pagini), care reprezintă un mesaj protestatar împotriva putreziciunii societății, sau *Napoléon le Petit* de V.Hugo (130 de pagini), în care autorul îl atacă pe Napoleon al III-lea, numindu-l „ultimul dintre oameni”, „criminal” și „furător” [5].

Pamflete de proporții

Autor	Titlul pamfletului	Volum (nr. de pagini)
T.Arghezi	Cimitirul Buna-Vestire	200 p.
V.Hugo	Napoléon le Petit	130 p.
d'Aubigné	Les Tragiques	9360 versuri
Bernanos	Les Grands cimetières sous la Lune	400+ p.
L.Rebatet	Décombres	700 p.

Sursa: elaborat de autoare

În *Le pamphlet des pamphlets* Courier scrie: „Șaisprezece pagini, sunteți pamfletar și mergeți la gara Sainte-Pélagie. Faceți de acestea șaisprezece sute și veți fi prezentat regelui” [1]. Autorul abordează raportul dintre forma pamfletului și receptarea acestuia de către contemporanii săi (sfârșitul secolului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea): orice scriere scurtă (mai ales când conținea o critică a autorităților) era dis-

prețuită, în timp ce scrierile de proporții, indiferent ce conțineau în ele, erau considerate lucrări valoroase. Pentru o scriere scurtă puteai fi trimis la închisoare, iar pentru o lucrare de proporții îți se aduceau laude și erai luat în seamă de rege.

O trăsătură esențială a pamfletului este *actualitatea* sa. Pamfletul tratează subiecte importante de la ordinea zilei, alimentând curiozitatea publicului dornic de a înțelege cum funcționează lucrurile în societate. Pamfletarul trebuie să reacționeze imediat și să-și exprime viziunea atâta timp cât subiectul este încă fierbinte și prezintă interes pentru public. Însă, datorită legăturii strânse cu realitatea imediată, pamfletul își pierde repede actualitatea, odată cu consumarea evenimentului. În acest sens, P.Șeicaru scria: „Articolele de ziar se ofilesc repede; ceea ce fusese ecoul vibrant al unor evenimente sau al unui moment de intensă încordare a spiritului public nu mai prezintă niciun interes, așa cum rămân, noaptea, vitrinele, după ce s-au stins luminile” [6, p.50]. Odată cu consumarea evenimentului pe care îl abordează, pamfletul devine istorie și nu mai prezintă un interes sporit. Dar pe de altă parte, datorită atributelor sale de ordin stilistic, pamfletul poate fi citit și peste ani, fiind interesant prin strălucirea sa verbală. Când ne referim la actualitatea pamfletului, presupunem nu doar actualitatea subiectelor abordate, ci și actualitatea limbajului. Pamfletul poate fi luat drept mostră de utilizare a limbajului la o anumită etapă, întrucât conține o varietate de elemente aparținând unor registre diferite: neologisme, cuvinte și expresii populare, regionale, familiare, argotice, frazeologisme, ocazionalisme, anglicisme etc., precum și numeroase lexeme ce denumesc persoane publice, localități, întreprinderi, organizații, publicații etc. Așadar, un pamflet nu poate fi înțeles în afara contextului extralingvistic, fără a determina la ce fapte se referă, ce persoane atacă și în ce condiții sociopolitice apare. Totodată, pamfletul rămâne interesant posterității grație valorii culturale și istorice a limbajului.

O altă trăsătură a pamfletului, care este legată de actualitatea sa, o reprezintă *adaptabilitatea*. Limbajul publicistic se află în dinamică, fiind în corespundere cu tendințele novatoare și urmărind întotdeauna să satisfacă așteptările publicului. Cercetătorul V.Vișinescu afirmă că mesajul presei „se află într-o mișcare permanentă de adaptare a principalelor structuri la cerințele economice și sociopsihoculturale ale momentului istoric respectiv” [7, p.V]. Specie publicistică de opinie, pamfletul caută să se adapteze necesităților și mentalității publicului, luând în considerare contextul social, politic, economic și cultural. Prin urmare, pamfletarii își ajustează textele atât din punctul de vedere al conținutului, urmărind să satisfacă așteptările publicului prin abordarea unor subiecte interesante și actuale, cât și din punctul de vedere al stilisticii, utilizând diverse mijloace de sporire a expresivității limbajului.

Totodată, adaptabilitatea ține și de statutul propriu-zis al pamfletului, de modul de receptare a acestuia de către societate: când pamfletul era considerat o scriere clandestină, pamfletarii redactau scrieri anonime pe care le răspândeau; în Epoca Medievală, când biserica avea o influență majoră asupra vieții sociale, pamfletul se infiltra în predici și scrieri religioase; în prezent, în situația în care pamfletul este strict monitorizat sau chiar interzis în presă, pamfletarii caută alte mijloace de exprimare, mai ales pe internet, care oferă variate posibilități de manifestare.

În opinia lui N.D. Cocea, „esențiala trăsătură a pamfletului este *sinceritatea* și onestitatea lui” [apud 8, p.18]. Sinceritatea este o trăsătură determinativă pentru pamflet, care îl face credibil pentru public: „Pamfletul, prin negativismul său fățiș, este întotdeauna sincer, calitate ce poate lipsi celor doi verișori ai săi, tableta și editorialul. Înjurătura este mereu sinceră, spre deosebire de laudă” [8, p.23]. Pamfletul dă impresia că autorul este foarte sincer și spune exact ce gândește și tot ce gândește. Atitudinea de indignare, de dispreț și batjocură față de obiectul pamfletizat nu pare a fi artificială, ci una cât se poate de naturală, iar modul de exprimare al pamfletarului – tăios și dur – conferă credibilitate discursului. Totodată, se pare că doar pamfletarul deține adevărul și încearcă din răspuțeri să-l facă cunoscut publicului, astfel că cititorul este interesat să afle acest adevăr, pentru care pamfletarul se expune riscului făcând afirmații tari și directe.

Deosebit de importantă pentru un pamflet este *originalitatea* sa. Pentru a avea impactul scontat asupra publicului, pamfletul trebuie să fie original și să surprindă. Dacă în cazul altor specii publicistice există anumite șabloane de redactare (cum ar fi în cazul știrii sau al reportajului), în cazul pamfletului nu există repere de redactare. În acest sens pamfletul este considerat cea mai liberă specie publicistică – pamfletarul are libertate în exprimare, alegând mijloacele lingvistice după bunul său plac. Evident, această libertate nu este absolută, avându-se în vedere necesitatea respectării dreptului la imagine al persoanelor vizate.

De menționat că pamfletul se caracterizează, de asemenea, printr-o *dimensiune retorică*: pamfletarul ține un discurs prin care urmărește să convingă publicul, să reveleze un adevăr fundamental care să pară credibil.

Pamfletarul se află în centrul scenei și încearcă, în mod foarte expresiv, să impresioneze publicul și să-i câștige încrederea și simpatia.

Caracteristică pentru pamflet este și *unilateralitatea* abordării. Pamfletarul prezintă situația doar dintr-un punct de vedere, așa cum o vede el. Pe de o parte, el încearcă să convingă că este sincer și spune adevărul, dar, pe de altă parte, acesta este doar adevărul său, care ar putea arăta altfel dacă ar fi privit din altă perspectivă. Pamfletarul nu prezintă argumente logice pentru a-și susține punctul de vedere, așa cum o face polemistul, de exemplu; lui îi este îndeajuns să-și pună în aplicare talentul de pamfletar înflăcărat, pentru a convinge prin „cuvinte”, nu prin „idei”.

Un pamflet nu poate exista fără o *doză de umor*, concretizată în lexeme și expresii ironice, sarcastice, groțesti. Umorul înviează receptorul și, prin aceasta, creează o legătură între emițător și receptor, făcându-l pe receptor să se simtă pe o undă cu pamfletarul și „complice” la ridiculizarea atacatului. Pamfletul reclamă un receptor avizat, care să poată citi printre rânduri și să poată descifra intențiile ironice ale autorului. Formele de comic specifice pamfletului, îndeosebi ironia și autoironia, necesită un anumit grad de inteligență pentru a fi decodificate. Comicul este o trăsătură fundamentală a pamfletului, fără de care textul ar deveni o simplă înșiruire de atacuri agresive. Datorită nuanțelor comice, violența verbală a pamfletului este atenuată și efectul lecturii este unul estetic. În mâinile unui pamfletar iscusit tonalitatea satirică și injurioasă devine un instrument de contracarare a răului și de instruire a societății în spiritul dreptății și adevărului.

Rezistența în timp a pamfletului se explică prin relevanța trăsăturilor sale de *limbaj*, care îl caracterizează cel mai bine și care îl diferențiază de alte specii publicistice: „El [pamfletul – *n.n.*] e capabil să reziste pe termen lung grație tocmai atributelor sale literare” [8, p.12]. Cercetătorul G.Vignoux, dimpotrivă, susține că pamfletul rezistă în timp mai degrabă datorită valorii sale istorice decât literare: „considerat ca un gen minor, condamnat la efemeritate, salvat uneori datorită la ceea ce reprezintă el din punct de vedere istoric, mai rar datorită eleganței stilului său” [9, p.283]. Chiar dacă valoarea istorică a pamfletului este de necontestat, fiind un document care certifică condițiile de viață și mentalitatea unei societăți într-un anumit punct istoric, considerăm totuși că tocmai grație limbajului său pamfletul reușește să se impună și să-și păstreze valoarea în timp.

Trăsătura de bază a limbajului pamfletar este *expresivitatea*. Având în vedere că presa cultivă emoția, este evident că expresivitatea este cea care asigură conectarea cu publicul și „supraviețuirea” textului în spațiul publicistic. Fiind o specie publicistică de opinie, pamfletul trebuie să fie atractiv, bogat din punct de vedere stilistic și cu un limbaj inovativ, întrucât urmărește să convingă, să seducă, să influențeze atitudinea receptorului față de anumite situații sau persoane. Pamfletarii mănuiesc un șir de mijloace prin care urmăresc să amplifice expresivitatea discursului și să fie convingători.

Pamfletul este terenul unde se întâlnesc tradiția și modernitatea, neologisme dintre cele mai sofisticate se învecinează cu arhaisme, regionalisme, cuvinte populare, argouri și ocazionalisme. Toate acestea au menirea să facă mesajul dinamic, expresiv, viu, pentru a prinde și surprinde publicul. Definitiv în acest sens este creativitatea pamfletarului, iscusința sa de a combina diferite tehnici de limbaj. Cu referire la limbajul mass-mediei, V.Ungureanu remarcă: „Un rol foarte important în difuzarea inovațiilor lexicale are presa, care este și un important factor cultural-educativ. Prin largă sa audiență, prin autoritatea pe care o impune, presa scrisă și audiovizuală ia parte la „educarea lingvistică” a publicului, dar și la diversificarea și difuzarea inovațiilor lexicale” [10, p.349]. Cercetătoarea subliniază în special rolul educativ al limbajului presei: datorită largii sale audiențe și autorității sale, presa educă publicul în plan lingvistic. Constatăm că pamfletele abundă în lexeme cu tentă negativă, elemente vulgare, triviale, care descriu persoane, împrejurări, realități și pamfletarii deseori sunt acuzați de exces de agresivitate în exprimare, lipsind în acest fel cititorul de dreptul la opinie. Evident, acuzarea pamfletarilor de agresivitate este fundamentată, întrucât mass-media trebuie să furnizeze modele de exprimare, pentru a cultiva o vorbire corectă în cadrul societății. Pe de altă parte, limbajul utilizat de pamfletari contribuie la conturarea tonului pamfletar al textului și la realizarea scopurilor pamfletului. În viziunea lui M.Hastings, mânia care stăpânește pamfletarul și-l face să ia penița în mână îndreptățeste, de fapt, și scuză „neatenția” verbală și injuria [11]. Prin urmare, violența limbajului nu ar trebui considerată un defect al pamfletului, ci, dimpotrivă, o trăsătură definitivă. Tocmai limbajul vulgar, injurios, agresiv constituie o trăsătură distinctivă a pamfletului față de alte specii publicistice, iar impunerea restricției de a utiliza un astfel de limbaj ar lipsi pamfletul de substanță.

De asemenea, este de menționat faptul că pamfletul se caracterizează printr-un grad ridicat al creativității limbajului. Creativitatea se manifestă la toate nivelurile limbii, fiind deosebit de productivă la nivel lexico-

semantic, deoarece limba oferă o infinitate de posibilități de îmbinare a lexemelor. În acest sens este relevantă alternarea registrelor discursive, împrumuturile din alte limbi, formațiunile neologice, cuvintele inventate, jocul de cuvinte, numele de personaje, intertextul și diferite figuri de limbaj. Aceste mijloace de limbaj au rolul de a exercita o influență asupra receptorului, constituind niște chei de decodificare a mesajului. Datorită elementelor de creativitate a limbajului utilizate de pamfletar, publicul nu este doar un receptor pasiv, ci tinde să devină un emițător activ, participând la procesul de creare a limbii. Așadar, creativitatea în pamflet are următoarele finalități: de a comunica idei, intenții, atitudini și de a influența, de a seduce și de a manipula cititorul.

Parcursul celor mai relevante trăsături ale pamfletului ne confirmă dualitatea naturii sale: pe de o parte, actualitatea, senzaționalul și originalitatea îl încadrează în publicistica de opinie; pe de altă parte, ficționalitatea, plasticitatea limbajului și funcția estetică puternică îl apropie de literatură. Ca specie publicistică, pamfletul corespunde trăsăturilor de bază ale limbajului publicistic: accesibilitate, actualitate și noutate. În ceea ce privește accesibilitatea, discursul pamfletar se compune din elemente clare și cunoscute publicului, fiind evitate, de obicei, frazele complexe, cuvintele rar întâlnite, exagerarea neologismelor etc. Totodată, pamfletele veritabile necesită un anumit grad de cultură din partea receptorului, ironia fină, aluziile și alte figuri solicitând un efort de descifrare a mesajului. De asemenea, pamfletul este actual, el nu trăiește în afara contextului sociopolitic în care se naște. Anume strânsa legătură cu realitatea face ca viața unui pamflet să fie scurtă, pamfletul fiind în vigoare atâta timp cât este valabil referentul său. De asemenea, pentru a capta și a reține atenția publicului, pamfletul trebuie să vină cu o noutate, care constă atât în abordarea originală a unei probleme/situații, cât și în mânăuirea dibace a limbajului. Trăsăturile de limbaj specifice îi conferă pamfletului literaritate și îi evidențiază funcția estetică, pamfletul transformându-se într-o operă cu valoare artistică și cu pretenții de autonomie.

În concluzie, putem menționa că totalitatea trăsăturilor pamfletului pe care le-am enumerat *supra* definesc genul ca atare și contribuie la crearea tonalității pamfletare. Specificitatea pamfletului rezidă tocmai în tonul său: pamfletul este violent, impulsiv, absolut, direct, se referă la un obiect concret (de cele mai multe ori o persoană cunoscută din spațiul public) și are scopuri răutăcioase (să distrugă adversarul, să-l ridiculizeze și să-și impună punctul de vedere). Brevilocența, actualitatea, adaptabilitatea, sinceritatea, originalitatea, unilateritatea, umorul, dimensiunea retorică, expresivitatea limbajului, violența verbală și creativitatea limbajului se numără printre cele mai importante trăsături ale discursului pamfletar, contribuind la construcția unei stilistici inconfundabile.

Referințe:

1. COURIER, L.P. *Pamphlet des pamphlets*. Disponibil: <https://www.bmlisieux.com/litterature/courier/courie03.htm>. [Accesat: 20.09.2022]
2. RĂDUȚĂ, M. „Nici mânuși, nici milă.” *Trei pamfletari interbelici*. Editura Universității din București, 2013. 264 p.
3. IOSIFESCU, S. *Literatura de frontieră*. Ediția a II-a revăzută. București: Editura enciclopedică română, 1971. 408 p.
4. BELLENGER, Y. *Le pamphlet avant la pamphlet: le mot et la chose*. Disponibil: http://www.persee.fr/doc/caief_0571-5865_1984_num_36_1_1923. [Accesat: 22.09.2022]
5. HUGO, V. *Napoléon-le-Petit*. Disponibil: <https://archive.org/details/napoleonlepetit00hugouoft/page/2>. [Accesat: 22.09.2022]
6. ȘEICARU, P. *Nicolae Iorga*. București: CLIO, 1991. 144 p.
7. VIȘINESCU, V. *Valori lexicale și stilistice în publicistica literară românească*. București: Albatros, 1981. 312 p.
8. MIHULEAC, C. *Pamfletul și tableta. Jurnalism sau literatură?* Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2009.
9. VIGNOUX, G. L'Argumentation pamphlétaire: effets de sens, effets de pouvoir. In: *Études littéraires*, 1978, no.11(2), p.283-297. Disponibil: <https://www.erudit.org/fr/revues/etudlitt/1978-v11-n2-etudlitt2207/500464ar/>. [Accesat: 22.09.2022]
10. UNGUREANU, V. Dinamica unităților lexicale în textul publicistic. În: *Colocviul Internațional „Filologie modernă: realizări și perspective în contextul european. Abordări interdisciplinare în cercetarea lingvistică și literară”, ediția a VI-a* (coord. Inga Druță, Viorica Răileanu). Chișinău: Institutul de Filologie al AȘM, 2015, p.347-351.
11. HASTINGS, M. De la vitupération. Le pamphlet et les régimes du „dire vrai” en politique. In: *Mots. Les langages du politique*, 91/2009, p.35-49. Disponibil: <http://journals.openedition.org/mots/19188>. [Accesat: 22.09.2022]

Date despre autor:

Ana FERAFONTOV, doctorandă, Școala doctorală Științe Umanistice, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: anaferafontov@gmail.com

ORCID: 0000-0002-0413-6461

Prezentat la 07.11.2022